

Glazbeni instrumenti u suvremenoj liturgiji

II

Vrijedno je poslušati gledašite i savjet svećenika-glazbenika visoke kulture i iskustva, jedne od najplemenitijih osoba u krugu crkvene glazbe, *Ma Dra Msgra Lavinia Virgilija*, dirigenta u Lateranskoj bazilici (jedna od prvih kršćanskih crkvi), skladatelja liturgijskih skladbi velikog glasa. Virgili, podrazumijevajući da postoji crkvena glazba koja se odnosi na sveti čin i ona koja je namijenjena kulturnoj svrhi, dozvoljava osim orgulja sa sviralama i druge instrumente samo ako su razborito izabrani (usporedi »Motu proprio« Pija X) pa nastavlja:

»... Nepromišljeni izbor spomenutih instrumenata, njihova upotreba strana njihovoj prirodi — koja tvori sastav mutnog glazbenog izražaja (ako se o glazbi može govoriti) i nezrele djetinjstvu koja se je mogla u tolikoj mjeri udomačiti u našim crkvama samo radi nenormalnog mentaliteta liturgičara — može izazvati nepopravljive štete«.

Duhaći instrumenti (limeni i drveni) zaslužuju neku prednost pred ostalim (instrumenti sa žicama), koje bi trebalo isključiti. Budući da boja i zvukovni kvalitet spomenutih instrumenata u većoj mjeri imitira »gamu« crkvenih orgulja, ne vidim razloga da se zabrane. Prava trublja uvijek je bolja od imitacije trublje; oponašanje klarineta, zacijelo, neće nikada biti bolje od pravog klarineta. Kvaliteti glazbe i njezinoj upotrebi treba pokazivati osobitu brigu i veliku pažnju tako da od nje udaljimo bilo kakav diletantizam, a posebice »kriterij« koji u većini slučajeva nadahnuje nekvalificirani liturgijski folklor. Mo Virgili zaključuje: »Ozbiljnost i dostojanstvo liturgijskog čina, kojemu pripada najviša čast poradi Božje prisutnosti, iskrena pobožnost koja nije maglovite i dvolične naravi, treba da bude vodilja i poticaj za pojedince i za sve narode bez obzira na kulturu i rasu.«

Nastavljam čitati što mi je u jednom razgovoru izjavio doživotni dirigent Sikstinske Kapele *Mo Domenico Bartolucci*. Njegove se misli u mnogome podudaraju s mislima *Ma Virgilija* pa ih prema tome neću ponavljati. Zapišao sam ga što misli o situaciji...

»Posljednja situacija, dragi Renzi? Kaos! ... a uzrokuje ga oni koji protestiraju protiv najnovijih zabrana crkvenih vlasti!«

Da li odgovornost snose župnici?

»Dakako, jedan dio krivice leži na njima, no, da se tako izrazim, to je odgovornost desetara u odnosu na odgovornost višeg časnika.«

Za *Ma Bartoluccija* problem je više u lošoj glazbi, u industrijalizaciji ukusa, nego u samim instrumentima na kojima se izvodi ta glazba. On kaže:

»Vjerojatno su se i veliki majstori 16. st. služili stilskim osobinama pučke literature. U svakom slučaju radilo se o »posudbama« u kojima nije bilo tragova trivijalnosti i banalnosti kakve nalazimo u današnjim »skladbicama«. Radilo se o temama koje su nastajale laganim i prirodnim razvojem te selekcijom iz opširne trubadurske literature. I uza sve to biskupi zabranjivahu takav postupak. Najveći skladatelji, kao G. L. da Palestrina, mogaše ih opravdati jedino naslovom "Missa sine nomine"«.

O instrumentaciji *Mo Bartolucci* kaže slijedeće:

»Električne orgulje pripuštaju se u crkvu, što istodobno ne znači da su i prikladne. Budući da se upotrebljavaju samo u zabavnoj glazbi, isključene su iz instrumenata ozbiljne glazbe. Ne preporučam ih mladim skladateljima.«

Pitao sam *Maestra* koji instrumenat ili grupu instrumenata smatra dostojnim crkve, uzevši dakako današnje vrijeme sa svim njegovim poteškoćama i zahtjevima:

»Glas prije svega, i to prikladan, zvučan koji će biti sposoban uzdići glazbenu molitvu Bogu. Još uvijek ljudski glas ostaje najjači izraz mističnog osjećaja: bilo kad se jednoglasno pjeva, bilo da se pjeva polifonično, ili uz pratnju orgulja. Orgulje su radi veličanstvenih »plena« koji su čudnovato utemeljeni, zbog svoje suzdržljivosti i složene aluzivne moći tembra općenito, i danas prvenstveno liturgijski instrument, kao što su to gudači instrumenti za komorni i simfonijski izražaj, ili pak glasovir za intimnost ljudske duše.«

Bartolucci mi je iznio i vlastiti pojam modernog slušatelja, pojam koji otkriva njegovu profinjenu glazbenu kulturu:

»Suvremeni čovjek danas više ne prima u crkvi izvršeni melodijski izričaj, slatunjav, bučan ili teatralan; logički, on ne prima upotrebu onih instrumenata koji su karakteristični pseudoliterarnom zamaranju. To je razlog radi kojega današnji pravi skladatelji (doduše veoma rijetki u crkvenim krugovima) svoje glazbene pojmove izražavaju izbjegavajući lake učinke. To je i razlog mojega opravdanog protivljenja nekim crkvenim krugovima koji s najvećom drskošću i neprotumačivom bezobraznošću dopuštaju nagli prijelaz iz slatunjavog stila »fin de siecle« (prijelaz iz 19. u 20. st.) u protestirajući — sada aktualan«.

Maestro mi je naveo zaključne misli uvoda njegove »Treće knjige moteta«:

»Onaj koji ushjetne potražiti u ovoj glazbi posljednji krik i posljednje nastranosti beskorisne mode, neka ne gubi vremena jer neće naći ništa od onoga što mu se dopada. Daleko od zamršenih intelektualizama, autor se usmjerio — ponizno i korisno služeći liturgiji — jedino na to da jednostavno govori duši vjernika. Posve sam uvjeren da one produkcije, koje bi htjele biti crkvena glazba liturgijski suvremena, nisu u crkvi radi njihove hvalisavosti i umišljene problematike (koja je teška i nerazumljiva u samom autoru). One su tuđe duši i srcu kako slušatelja tako i izvodioca povezujući čak s božanskim činom mučninu i težinu blizine neplodnosti.«

Bartolucci zaključuje:

»Za nas glazbenike vrijedi temeljni princip: protiviti se sve dok je to moguće, a i više, poplavi takvih običaja, čak ako naša borba bude izgledala beznaдна, kako se sutra ne bi moglo reći da su se najbolje glazbene snage pokoncilskog doba natezale sa sličnim problemima.«

*Bartolucci*jevo stajalište potpuno se protivi svim pokušajima koji ne slijede trag »della via maestra« (redoviti glazbeni povijesni slijed). Izvrstan je njegov pojam slušaoca-vjernika, i u stvari to je misao o idealnom slušaocu kojega treba poželjeti ne samo u crkvi; no to nas udaljuje od naše teme. Pitanje instrumenata *Bartolucci* tek dotiče jer ga smatra dopunskim s obzirom na kvalitetu glazbe. To je i razumljivo s obzirom na to da se on prvenstveno posvetio polifonim vokalnim oblicima koje od davnine izvodi *Papin zbor*.

Sud *Ma Ericha Arndta*, orguljaša *Giulijuskog zbora bazilike sv. Petra* o orguljama i njihovim imitacijama (nadomjescima).

»Organon«, »organum«: instrument općenito. Tim imenom kasnije je nazvan mnogo sastavljeniji instrument, a ipak jedinstven (orgulje). Orgulje su instrument instrumenata, kraljica instrumenata. One su najliturgijskiji instrument bilo zbog više od tisućljetne tradicije, bilo zbog unutarnjih svojstava. Njihov zvuk: postojan, nepristran, neiskazivo veličanstven, neiscrpan u duljini, živi je znamen Beskonačnog, Vječnog. »Orgulje neka se osobito cijene u latinsko-rimskoj Crkvi...« (II Vatikanski Sabor).

Što bi pak trebalo reći o onom surugatu koji se koristi elektricitetom da bi proizveo i pojačao zvučne frekvence, suprotno principima titraja stupca zra-

ka? Čemu služi 250 milijuna tembara ako su samo neki podnošljivi, a nikada u »forte«, u »plenu«, tj. u svečanom učinku kakva proizvode prave orgulje? Tvrdoća nastupa, neprestana vibracija, jednaki intenzitet svakog tona bilo dubokog bilo visokog (suprotno principima po kojima se ravnaju miksture kod orgulja na svirale) nepodnošljive su osobine da bi mogle biti u crkvi; oznake koje se inače cijene u kino-dvoranama. Ditte Baldwin, Wurlitzer i dr. napraviše elektrogene orgulje za liturgijsku upotrebu. Neki registri (flauta, oboa) približavaju se boji plemenitih orgulja. Njihova pristupačna cijena, lagana prenosivost, jednostavno održavanje daju im izvjesne prednosti. Ja ih gledam kao surogate — podnošljive ali ipak surogate.

Dva međunarodna skupa o crkvenoj glazbi — u Rimu 1950. i Beču 1954. — jasno su se izjasnili protiv upotrebe elektrozvučja u crkvi. Sto se tiče drugih instrumenata vrijedi ono iz Uredbe o svetoj glazbi i svetoj liturgiji od 3. rujna 1958: »Instrumenti koji su bilo prema općem sudu bilo prema njihovoj upotrebi profani...«

Ovaj veliki orguljaš i majstor na glasoviru, izvanredni tehničar i istančani kolorista, ne nalazi opravdanje upotrebe ostalih instrumenata osim pravih orgulja.

Mo Laureto Bucci, svećenik, tražeći druge putove (ne znanstveno-glazbene kako sam to ja želio) poslao mi je dugu analizu u kojoj, počevši od izvornih estetskih elemenata sv. Augustina pa do G. B. Vica i B. Crocea zaključuje tvrdnjom: »Budući da je glazbeni oblik osjetljivo oblikovanje sadržaja, logično i dosljedno je da liturgijska glazba bude izražaj liturgijskog sadržaja, s kojim su nerazdruživo vezani melodija, harmonija i ritam. To vrijedi i za tembar (boju) — inače četvrtu komponentu oblika — zbog čega se ne može reći da postoji instrumenat više ili manje liturgijski.« Prelazeći iz teoretskog na praktički dio don Bucci mi kaže: »Postoji čisto praktički dio problema koji ne dovodi u protuslovlje gore navedeno. On ima dvostruko obilježje: a) prijemne mogućnosti slušalaca-vjernika kojima je namijenjena liturgijska glazba; b) vrlo izazovna moć glazbe zbog koje ne samo da su glazbene slike u stanju izazvati određene učinke kad ih upotrebljavamo na određeni način (trublje u pobjedničkim scenama, oboe u pastirskim) nego su u općoj uporabi inače povezane uz pojedine navike koje nisu uvijek i poučne.

Upravo pod ovim vidom pitanje instrumenata može postati objekt crkvenog zakona, koji neke od njih zabranjuje na liturgijskom skupu jedino radi pastoralnih razloga. Zakon drugačije postavljen ne bi imao smisla: bilo u slučaju da predviđi veći broj instrumenata (jer se instrumentacija rađa u duši umjetnika u času stvaranja), bilo u slučaju — što bi bilo smiješno — da »monopol liturgijskog izraza« povjeri jednom instrumentu više nego drugom.

Jest čudno, ali se ipak ostvarilo — kako proizlazi iz obilne stručne dokumentacije: zbog toga se često i upitam u ime čega se mogu definirati npr. orgulje kao prvenstveno liturgijski instrument kad je dovoljan samo jedan motet Pjesme nad pjesmama od Palestine da pokopa tone papira standardne glazbe za orgulje; ili — ako obrnemo primjer — kako se može spomenuta definicija primijeniti na vokalnu glazbu kad je dovoljan jedan Bachov preludij i fuga za orgulje da pokopa tone papira vokalne polifone glazbe. Želim, naime, istaknuti da stalna upotreba nekog instrumenta u liturgiji ne određuje istodobno i njegovu liturgičnost. Upotreba je kao takva samo vanjska činjenica. Oznaka pak »liturgičnosti glazbe« zbog koje postane određeni glazbeni instrument upravo liturgijski instrument jest u tome da u određenoj liturgijskoj izražajnosti postane dio cjelovitosti umjetničkog izričaja.«

Za don Buccija, dakle, svi instrumenti mogu biti prikladni za liturgiju. S tim se i ja u potpunosti slažem (podrazumijevajući svakako svoju prirodnu odojnost spram izdanih instrumenata). Bilo bi zanimljivo da je Bucci na ovom mjestu donio i svoja istraživanja tembra oćaravajuće i rušilačke »fonike« beata kao i o senzualnoj atmosferi koju ona širi pod svodovima harmova. No Mo Bucci ne ulazi u to pitanje možda i

zbog toga što je smatrao da se to podrazumijeva samo po sebi.

Mo De la Varga, svećenik i izvrstan glazbenik, Spanjolak, inače moj nekadašnji učenik na Papinskom Institutu, piše mi među ostalim: »U praksi skladbe pojedinaca vedre i oblače našom liturgijskom glazbom jer ih podržavaju već spomenuti centri. To su redovito tvorevine previše vezane uz zabavni način stvaranja. Njihov je komercijalni uspjeh gotovo siguran, jer se u prodaji pojavljuju s potpisima najboljih majstora zabavne orkestracije. Svi prihvaćaju ovu glazbu: dakako kao glazbu općenito, ne kao crkvenu glazbu.

Kad znamo da je najbitniji elemenat vokalne glazbe riječ, zaista se tužno doimlje činjenica da riječi imaju drugotnu ulogu, da su samo puki nadomjestak potpuno mehaničke obradbe koja je podvrgnuta nepotrebnim ritmičkim zahtjevima koji vladaju. Iстина, ovakva glazba može postati lijepa, ali liturgijska nikada, budući da je podložna estetskim i komercijalnim principima svjetovne zabavne glazbe.«

Mo Leif Kaiser, poznati danski skladatelj, inače moj prijatelj sve od vremena njegovog crkvenog studija u Rimu. Poznat je također i u Italiji po čestim izvedbama njegovih simfonijskih radova. Autor je niza veoma kvalitetnih skladbi za liturgiju. Evo jednog dijela njegovih ozbiljnih zapažanja:

»Jazz, beat na misi! Općenito me nervira samo pomisao na takve kombinacije. Da se bar radi o izvornom jazzu koji izvode ljudi za koje je ovakav način slavljenja Boga sasvim prirodna stvar. Međutim ovom salonskom glasu nije stalo mi do čega osim do lakoće, komoditeta i izvještačenosti. Beat je malo bolji jer omogućava bezbroj imitacija. Na radiju sam slušao pokus za beat-misu koja je po tom vrlo rdavo izvedena. »Skladatelj« je član biskupske komisije za svetu glazbu! Htio je (tako je rekao u intervjuu) skladati glazbu koja neće sprečavati sudjelovanje omladine u bogoslužju. Jadna omladina!

Jedno glasilo za mladež — veoma kvalitetno i na vidnoj razini — posvetilo je cijeli jedan broj beatu, jazzu, soulu... a da nije donijelo nikakve moralne analize. Protestirao sam. Odgovorio mi je redaktor isusovac, da je ovako široku raspravu o beatu itd. smatrao prikladnom, budući da je ovo glazba mladeži. Ja sam ovo smatram uvredom mladeži i glupim dokazom, te nisam više odgovorio.

O instrumentima: protestantska aktivnost za mladež uvodi u praksu malene sastave; mi ih još nemamo, ali u budućnosti je i to moguće. Nedostaje nam — kao i protestantima — dobar repertoar. Prošlo je već 23 godine da sam napisao preludij i tri različite obrade (za tri kitiće) himne koje su trebale biti izvedene na završetku kongresa glazbenih sastava. Tri grupe su svirale naizmjenično i zajedno. Dobar učinak (harmonizacija u 7 glasova). Ali, ponavljam, nema prikladnog repertoara.

»Uredba o glazbi u sv. liturgiji« (5. III 1967.) br. 63. zabranjuje upotrebu onih instrumenata koji pripadaju samo svjetovnom djelokrugu. Mislim da se sud ne temelji na prirodi instrumenata nego na tradiciji, običajima, asocijacijama ideja... Veliki su to razlozi ali ne i nesavladivi, i ne vrijede ništa ako otkupiteljsko djelo primijenimo na cjelokupnu prirodu. Ovaj paragraf (63.) priječi duboku spoznaju stvorenog u odnosu spram Boga. Vjerojatno su htjeli prepriječiti put liturgiji u jazz itd. Način kako to treba učiniti ne smatram dovoljno pametnim. Umjesto da se napadnu ljudi zle namjere, napadaju se nedužni instrumenti!«

Kratka studija mladog (27-godišnjeg) profesora filozofije i psihologije u Beču: *Psihološko stanje pojedinca hippija i hippy grupe*.

»Ne želim uzeti kao objekt promatranja beat-bogoslužje u času dok se ono zbiva, već ću se ograničiti na to da shvatim napeto duševno stanje mladih bitnika koje se ostvaruje u izrazito osjetljivom i intimnom času kao što je to misa.

Danas nam se pojam čovjeka otkriva u drugačijem svjetlu i to u odnosu prema sebi samom, u odnosu prema drugome, u odnosu prema božanstvu. Ne posto-

ji čovjek koji se želi uzdići Bogu, već čovjek koji želi Boga privući sebi. Pojedinač drži da je dovoljno Boga profanirati da bi ga dohvatio. Ljudska znanost to potiče u dva različita smjera: prvi, bijeg u magično, u opsjenu koje se želi dočepati; drugi, prema racionalnoj prosvijećenosti koja uništava mit, ali ne ispunja nastalu prazninu. Želi se demitizirati, detabuizirati, desakralizirati. Odbijanjem mita dolazi se asocijativno i do odbijanja auktoriteta; od ovoga pa do nijekanja temelja osjećaja za auktoritet, tj. za tradiciju, kratak je put. Ali u potpunosti se ne uspijeva izbrisati osjećaj misterija.

Dok su u tradicionalnoj glazbi za sjedinjenje s božanstvom bile potrebne izuzetne i jake izražajnosti koje su trebale poslužiti pročišćavanju i smirivanju vjernika, sada međutim u suvremenoj beat-glazbi imamo zajednicu ljudi koji traže samo to da budu ljudi, da ljudski porazgovore, da razumiju ljude, ali na misi. U načelu kaže se da živimo u laičkom svijetu iz kojega je »iščezao«¹ Božji auktoritet, a ostaje samo misterij. Što se danas u svijetu beata podrazumijeva pod pojmom »misterij«²? To je čvor od kojega polaze sve razvojne niti oko kojih se kristaliziraju različita stajališta suvremena socijalnog svijeta koji dijeli ljude na tolike grupe. Postoji misterij religioznog čovjeka, misterij erotsko-senzualnog čovjeka, misterij znanstvenika, misterij bezbožnika itd. Bilo kako bila opća pojava među mladim ljudima — bitnicima ili nebitnicima — jest stanovita uznemirenost koja traži rješenja — među kojima nije posljednje — posizanje za drogom. Ova, upotrebljena kao sredstvo psihološke samoanalize i uživana zajednički, bar djelomično vodi k misticizmu, budući da od subjekta čini dio svemira brišući naprosto svijest o granici između života i smrti. Pa ako se i ne stigne do takvih pretjeranosti, sigurno je da se jedan dio mladeži upravo nalazi pred radikalnom prestrukturacijom svih kodeksa ograničenja, logičkih, moralnih i estetskih; da ide prema jednoj antiautoritativnoj preobrazbi, različitoj od dosadašnjih sistema vrijednosti; da teži za ponovnom preobrazbom osobne i intimne čistoće vlastite svijesti.«³

Pravedan zaključak, ali mi glazbenici ne možemo čekati da beat sve sruši. Ovaj mali prikaz donosi valjanu motivaciju nenaravnog razvoja mladenačkih težnji. Odras raznovrsnih »creda«⁴ beata snažno je utjecao na mišljenje čak i onih koji su mnogo umjereniji i bliži vjeri. Kobno je da su takvi utjecaji trebali završiti u crkvi i da tamo moramo osjećati njihov teret (glazba, instrumenti i ostalo).

Druga je studija svakako zanimljivija, ne zbog dijalektičke obrade koju objavljuje manje vješta ruka, već zbog toga što je djelo vrlo mladog gimnazijskog člana, *Giuseppea Mancinija* iz Rima. On je i suviše ozbiljan momak za svoje godine. Između ostalog svira i violinu. Nije mu bila strana ova problematika i zato su mi se njegovi zaključci, bilo zbog godina, bilo zbog jasnoće pogleda, bilo zbog neospornosti njegovih tvrdnji, učinili opasniji od »beata«. Njegova traganja, za razliku od drugih, pripadaju području psihologije i ne zaustavljaju se na očekivajućim pozicijama, već u zaključcima načelno prihvaća stav osporavatelja. Poslušajmo ga:

»Postavljeno pitanje nije po mom osobnom ukusu. Mislim da nikoga ne zanima to da li ja rado prisustvujem ili ne beat-misi. Ja bih trebao izraziti svoje objektivno mišljenje o upotrebi modernih instrumenata za vrijeme bogoslužja mise. O glazbenom i religioznom stanovištu ne želim iznositi svoje mišljenje. Po mojem sudu ovaj problem bi bilo zgodnije analizirati s psihološkog, teorijskog, etičkog i konačno estetskog stanovišta. Dobro je napomenuti da nijedno od ovih stanovišta ne bi nikada potpuno uspjelo obuhvatiti probleme i definirati stajališta i suštinu. Svaka definicija je već po svojoj prirodi »definitivna«. Ljudski duh, ukoliko je njegova djelatnost slobodna i neposredna, na svaki način bježi od sinteze koja bi ga htjela definirati i razgraničiti na idealistički način. »Ono što se daje definirati, kaže Nietzsche, nema povijesti«. Prema mom skromnom mišljenju, bitak neke stvari nikad ne koincidira s postojanjem na određeni način; drugim riječima: duh, osobito djelotvornost duha, neprestano se otvara onostranim mogućnostima koje ruše aktualne situacije.

Da preciziram svoje stanovište: fenomen uporabe — ili kako to neki ističu zloporabe — modernih instrumenata u crkvi ne smijemo promatrati odvojeno od cjelokupnog aktualnog socijalnog konteksta. Ovaj fenomen ima svoje korijene u potrebi (naglašavam, danas kao i uvijek, osobito potrebi mladih) demistificirati sve ono što smo donedavno smatrali temeljnim. Smatram da se radi o potrebi sasvim psihološke naravi. Izvan svake filozofske analize, ljudski duh — koji definiramo kao »aktivnost«⁵ — dakle dinamizam, ima stalnu psihološku potrebu obnavljanja, ponavljanja. Fenomen beat-mise analogan je drugim fenomenima: drogi, »crnoj misi«, pojavi beata i hippyja... Ovaj fenomen može se promatrati iz filozofskog ili sociološkog stajališta, mogu se tražiti povijesni razlozi, može se citirati Marx i Marcuse, ali uvijek će se doći do zaključka da se ovo što jest ne može negirati. Također i električne gitare u crkvi čine dio sistema, boljeg ili lošijeg, ali koji je u stanju zamijeniti drugi sistem. Čovjekov bitak ima potrebu očitovati se; ne činiti to značilo bi zaniijekati dio čovjeka. Čini mi se da je u tom smislu svaka mladenačka manifestacija, ukoliko je ona ljudska, opravdana i prihvatljiva, budući da odgovara — diktirana istinskim ljudskim smislom — autentičnoj potrebi unutarnje obnove i ne ograničava se površnim ekspresijama praznog i jalovog egzibicionizma, što bi izgledalo, kako se to kaže, »hodati za modom«.

Vjerujem da se u posljednjoj frazi nalazi jezgra u kojoj se razilaze naša stajališta. »Autentična potreba unutarnje obnove«⁶ — zar bi netko imao što protiv toga da se takve čežnje ostvaruju poštujući osjećaj za lijepo? Zar mladež smjera prema duhovnoj obnovi liturgijske glazbe sa svojom lascivnom glazbom i »lascivnim instrumentima«⁷ odbijajući tobože egzibicionizam i pomodarstvo? Ako su zaista njihove ideje toliko čiste koliko se to ističe pa radi toga toliko odbijaju glas Otaca (tradiciju), kako to da — upravo ti koji zanovijetaju svojim osporavanjem poput buha na psu — ne prigovaraju na primjer protiv »seksa«⁸?

(Nastavak slijedi)